

УДК 336.25

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Попович Д.В., Блискун О.З.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Розглядаються проблемні аспекти фінансового забезпечення малого підприємництва через самофінансування, кредитування та зовнішнє фінансування. Досліджено, що самофінансування переважає у фінансовому забезпеченні розвитку малого підприємництва. Окремо слід зазначити, що фактична структура джерел формування фінансових ресурсів для суб'єктів малого підприємництва має свої особливості та певні об'єктивні обмеження у використанні. В цілому, повнота фінансового забезпечення малого бізнесу в значній мірі залежить від розвитку кредитування, в тому числі альтернативних форм. Практика державної фінансової підтримки свідчить, що обсяги виділених ресурсів є недостатніми для отримання бажаного економічного ефекту, негативну роль відіграє значна частка тіньової економіки та наявність корупційних схем. **Ключові слова:** мале підприємництво, фінансове забезпечення, самофінансування, кредитування, державна фінансова підтримка.

Постановка проблеми. В умовах стійких кризових явищ у вітчизняній економіці, підсилені військовими діями на Сході та політичною нестабільністю у державі, особливої ваги набуває забезпечення максимально комфортних умов для функціонування малого підприємництва. Важливу роль у підтримці розвитку малого бізнесу відіграє створення оптимального фінансового забезпечення, адже недофінансування малих підприємств, яке має місце на сучасному етапі, є одним з чинників, що не дає змоги побудувати стабільну та конкурентоздатну економіку в нашій державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом вітчизняні вчені приділяють багато уваги питанням розвитку малого бізнесу, в тому числі проблемам його фінансового забезпечення. Теоретичні та практичні аспекти фінансового забезпечення малого підприємництва розглядаються у працях З.С. Варналія, В.І. Варцаби, О.В. Дикань, М.М. Забаштанського, Г.М. Кампо, Н.С. Прокопенко, П.М. Рубанова, В.В. Сирветник-Царій, С.М. Соколенюк, О.В. Третякової. Проте, незважаючи на численні публікації з вищезазначеної проблематики, проблеми фінансового забезпечення малого підприємництва потребують подальшого розв'язання, що і зумовило необхідність даного дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Потребують подальших досліджень проблеми фінансового забезпечення малого підприємництва в Україні з врахуванням сучасних реалій функціонування вітчизняної економіки.

Мета статті. Метою статті є дослідження проблемних аспектів фінансового забезпечення малого підприємництва через самофінансування та кредитування, а також проблем забезпечення фінансової підтримки з боку держави, які мають місце на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвиток малого підприємництва відбувається за низки несприятливих чинників, які мають місце в нашій державі. Становлення малого підприємництва відбувається нерівномірно, часто носить хаотичний характер, і, як наслідок, не забезпечує виконання тих функцій, які на нього покладені суспільством. За умов сприятливого розвитку малі підприємства здатні в значній мірі забезпечити зайнятість населення, оперативно реагувати на зміни

ринкової кон'юнктури, забезпечувати конкурентоспроможність та гнучкість економіки, в цілому сприяти росту макроекономічних показників.

Негативні тенденції, які супроводжують розвиток малого підприємництва, підтверджуються даними офіційної статистики. Одним з індикаторів стану розвитку малого підприємництва є кількість малих підприємств на 10 тис населення. За період 2010–2016 років цей показник щодо кількості малих підприємств зменшився з 78 до 68 одиниць, суб'єктів малого підприємництва, які зареєстровані як фізичні особи-підприємці, з 394 до 365 одиниць відповідно [1].

На нашу думку, серед усіх чинників, які негативно впливають на розвиток малого підприємництва, особлива увага має бути приділена саме питанню проблем фінансового забезпечення діяльності суб'єктів малого бізнесу.

В працях вітчизняних науковців виділяють декілька підходів до трактування поняття «фінансове забезпечення малого підприємництва». Зокрема, Третякова О.В. трактує фінансове забезпечення через функціонування фінансово-кредитного механізму забезпечення розвитку малого підприємництва і визначає його як методи прямого організаційно-правового впливу, а також опосередкованого економічного стимулювання, що включає бюджетні, фіскальні та грошово-кредитні важелі активізації підприємницької діяльності та створення сприятливих умов для формування фінансових ресурсів підприємства відповідно до його цільової діяльності з урахуванням перспектив функціонування в конкурентному середовищі [2]. Цікавими з наукової точки зору є погляди М.М. Забаштанського, який виділяє декілька підсистем фінансового забезпечення (фінансове забезпечення за рахунок власних фінансових ресурсів, позикових фінансових ресурсів, сукупності власних та позикових фінансових ресурсів), кожна з яких, маючи свою специфіку та інструментарій, поєднана з іншими взаємним впливом на кінцевий результат діяльності суб'єктів господарювання [3, с. 19]. Проте, на нашу думку, найбільш доцільно застосовувати наукові погляди В.М. Опаріна, який зазначає, що фінансове забезпечення діяльності підприємств реалізується через самофінансування, кредитування та зовнішнє фінансування [4, с. 56].

Саме в даному контексті будемо розглядати проблемні питання щодо фінансового забезпечення малого підприємництва в нашій державі.

В цілому, самофінансування переважає у фінансовому забезпеченні розвитку малого підприємства. За даними Державної служби статистики України у 2012 році основним джерелом інвестування для всіх суб'єктів господарювання залишалися власні кошти, що складало 59,2% від загального обсягу фінансування в середньому по Україні, кредити й інші зовнішні позики – 16,1%, кошти з держбюджету і місцевих бюджетів – 6,3% і 3,2% відповідно [5, с. 11]. У 2016 році більшість підприємств задовольняли потреби у фінансуванні капітальних інвестицій за рахунок власних коштів (69,4%) [6]. На жаль, на сьогодні відсутня достовірна статистична інформація щодо обсягів самофінансування малого підприємства на сучасному етапі, хоч можна зробити висновок, з врахуванням ситуації на фінансово-кредитному ринку, що дані тенденції лише посилюються. Про певні прогалини щодо термінів та коректності оприлюднення даних щодо діяльності суб'єктів малого підприємства з боку Державної служби статистики зазначено в дослідженні в рамках Програми «Лідерство в економічному врядуванні» (USAID LEB) [7] та в Стратегії розвитку малого і середнього підприємства в Україні на період до 2020 року, де, зокрема, зазначено, що «на даний час збирається та оприлюднюється недостатня кількість інформації про стан та розвиток малого і середнього підприємства. Статистичні показники та їх якісний аналіз є необхідною умовою для формування ефективної державної політики у сфері розвитку підприємства. Єдиним офіційним джерелом з вільним доступом до актуальних статистичних даних щодо розвитку малого і середнього підприємства є Держстат. Більшість статистичних даних стосується юридичних осіб, значно менше інформації про фізичних осіб-підприємців. Органи державної статистики повинні акумулювати та оприлюднювати більше інформації про фізичних осіб-підприємців, а також додаткові показники щодо демографії підприємств, дані щодо експортної діяльності суб'єктів малого і середнього підприємства тощо» [6]. Також «однією з проблем дослідження самофінансування розвитку малого підприємства є тіньовий характер вітчизняного бізнесу, і, відповідно, приховування реальних даних щодо формування прибутків та їх розподілу» [8, с. 184].

Окремо слід зазначити, що фактична структура джерел формування фінансових ресурсів для суб'єктів малого підприємства має свої особливості та певні об'єктивні обмеження у використанні. Наприклад, обсяги власних фінансових ресурсів у малих підприємств, як правило, є обмеженими, через що суб'єкти малого бізнесу часто не мають можливості реалізовувати витратні інвестиційні проекти, а відсутність ефекту масштабу обмежує проведення самостійних досліджень у сфері високотехнологічних інновацій. За своєю організаційно-правовою формою малий бізнес переважно функціонує в рамках приватних підприємств, товариств з обмеженою відповідальністю або у менш поширеній акціонерній формі власності, яка реалізується у вигляді приватних акціонерних товариств. Окрім зовнішніх обмежень (вимог до мінімального статутного капіталу, труд-

нощів із забезпеченням лістингу акцій на біржі), власники малих підприємств часто не бажають втрачати контроль над компанією внаслідок появи нових учасників (зокрема, через ризики зростання конфліктів та рейдерських атак). Таким чином, додаткова емісія акцій та емісійний дохід як джерела фінансових ресурсів для малих підприємств використовуються досить обмежено [9, с. 91].

Незважаючи на значну частку самофінансування у структурі фінансового забезпечення малого підприємства, слід виділити вагомий роль кредитування у діяльності суб'єктів малого бізнесу, адже їх функціонування неможливе лише за рахунок власних та незначних за своїм розміром залучених фінансових ресурсів. Без перебільшення слід констатувати, що кредитування малого підприємства в Україні на сучасному етапі є недостатнім. Існує нагальна потреба в активізації фінансування малого підприємства комерційними банками та розширенні переліку кредитних послуг. Комерційні банки практично не пропонують програми довгострокового кредитування для підприємств малого бізнесу, що негативно впливає на планування фінансової діяльності суб'єктами малого бізнесу та в цілому на їх розвиток.

За даними аналітичного звіту «Ділові очікування підприємств України за IV квартал 2017 року» [10], оприлюдненого Національним банком України, лише 26,9% малих підприємств планують подати заявку на отримання кредиту в найближчий час, незважаючи на зростання потреби у запозичених коштах для фінансування їх діяльності (34,2% малих підприємств засвідчили про збільшення такої потреби). Така ситуація є наслідком високих відсоткових ставок, надмірних вимог щодо забезпечення кредиту і складних процедур його отримання. В умовах відсутності тривалої позитивної кредитної історії, менших обсягів обігу та вищих ризиків діяльності через її низьку диверсифікованість для малого підприємства досить складно отримати необхідну суму кредиту на прийнятних умовах. Навіть, за наявності можливості отримання кредиту, його умови по термінам, вартість, сума, вимоги до забезпечення та інші параметри часто є надто обтяжливими або фінансово неприйнятними для малого підприємства [9, с. 91–92].

Часткове вирішення проблеми могло б бути забезпечене за умови активізації кредитування з боку небанківських фінансових установ, але, зважаючи на ситуацію на фінансовому ринку, в найближчій перспективі це не виглядає реалістичним сценарієм розвитку подій. Ще однією альтернативою зменшення дефіциту фінансування для суб'єктів малого підприємства могло б бути надання послуг з лізингу, проте, на перешкоді, в першу чергу, є низький рівень обізнаності про лізингові операції. Окрім того, високі відсоткові ставки і відсутність податкових пільг для підприємств за спрощеною системою оподаткування (без податку на додану вартість та податку на прибуток) обмежують попит на послуги з лізингу для суб'єктів малого підприємства. Щодо зменшення дефіциту фінансування суб'єктів малого підприємства шляхом надання послуг з факторингу, то на даному етапі відсутні механізми залучення активів фінансовими установами для фінансування факторингових операцій (зокрема на умовах субординованого боргу). Ще однією пере-

шкодою є, знову ж таки, низька поінформованість про можливість використання факторингу серед вітчизняних підприємців.

Враховуючи реалії кредитного забезпечення малого підприємництва, слід звернути уваги на альтернативні форми їх фінансового забезпечення, а саме: використання можливостей венчурного капіталу, залучення коштів неформальних інвесторів (бізнес-ангелів), добровільне об'єднання ресурсів для фінансування проектів (краудфандинг). Венчурний капітал та інші форми фінансування, зокрема бізнес-ангели чи краудфандинг, на сьогодні не надто активно використовуються новоствореними суб'єктами малого підприємництва, що мають потенціал до зростання. Діяльність венчурних фондів зосереджена на великих холдингових компаніях і наразі не має підстав вважати, що в коло їх інтересів на найближчу перспективу будуть входити суб'єкти малого підприємництва. Щодо краудфандингу, то законодавством не визначені спеціальні умови для його застосування. На сьогодні це можливо лише в рамках загального договірної права. Слід переглянути питання регулювання сфери договірної права в частині забезпечення прозорості та захисту прав кредиторів у системах краудфандингу. Функціонування мережі неформальних інвесторів (бізнес-ангелів), звичайно ж, сприятиме розвитку малого підприємництва, але наразі відсутні необхідні законодавчі ініціативи для врегулювання їх діяльності.

Реалізація фінансово-кредитних та інвестиційних процесів фінансової підтримки з боку держави реалізується в рамках «Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва» [11]. Фінансове забезпечення реалізації даної програми відбувається за рахунок коштів державного бюджету. Варто відзначити, що ресурси державного фінансування перерозподіляються через програму «Мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва». Кошти виділяються на підвищення загального соціально-економічного рівня життя населення країни, розподіляються по галузям, у тому числі на розвиток малого підприємництва, з метою одержання в перспективі мультиплікаційного ефекту [12]. Практика показує, що даних ресурсів виділяється недостатньо для отримання бажаного економічного ефекту, негативну роль відіграє значна частка тіньової економіки та наявність корупційних схем. На регіональному рівні підтримка розвитку малого підприємництва здійснюється через реалізацію регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва. Головним завданням програм у сфері фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки є об'єднання фінансових можливостей всіх джерел підтримки малого підприємництва в регіоні та створення механізмів ефективного цільового використання виділених фінансових ресурсів [5]. Проте, на практиці мають місце значні диспропорції у здійсненні фінансування за регіонами країни, в частині регіонів в окремі періоди взагалі не були затверджені відповідні обсяги коштів для реалізації заходів щодо підтримки малого підприємництва.

На сьогодні відсутні програми державної підтримки у сфері підприємництва для внутрішньо переміщених осіб, колишніх військовослужбовців, молоді, старшого покоління. Окремі програ-

ми підтримки для внутрішньо переміщених осіб та військовослужбовців діють лише за участі інститутів громадянського суспільства та міжнародних організацій.

Окрім заходів фінансового характеру, державна підтримка повинна активно розвиватися у частині надання нефінансової допомоги суб'єктам малого підприємництва. За результатами досліджень Програми «Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016» (USAID ЛЕВ) [13], серед очікуваних заходів державної політики з підтримки малого і середнього підприємництва 47% опитаних суб'єктів малого і середнього підприємництва потребують консультацій та тренінгів з питань започаткування та розвитку бізнесу. Держава у рамках нефінансової допомоги повинна також сприяти підвищенню рівня поінформованості про можливості міжнародних програм та проектів, зокрема у межах Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020», що сприятиме реалізації інноваційного потенціалу малого підприємництва.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, потрібно зазначити, що на сьогоднішній день саме самофінансування складає найбільш вагомий частку у структурі фінансового забезпечення вітчизняного малого підприємництва. Фактична структура джерел формування фінансових ресурсів для суб'єктів малого підприємництва має свої особливості та певні об'єктивні обмеження у використанні.

Щодо кредитування, то існує нагальна потреба в активізації фінансування малого підприємництва комерційними банками та розширенні переліку кредитних послуг. Враховуючи реалії кредитного забезпечення малого підприємництва, слід звернути уваги на альтернативні форми їх фінансового забезпечення, зокрема використання можливостей венчурного капіталу, залучення коштів неформальних інвесторів (бізнес-ангелів), добровільне об'єднання ресурсів для фінансування проектів (краудфандинг).

Ресурси державного фінансування перерозподіляються через програму «Мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва». Практика показує, що даних ресурсів виділяється недостатньо для отримання бажаного економічного ефекту, негативну роль відіграє значна частка тіньової економіки та наявність корупційних схем. Рівень фінансової підтримки малого підприємництва, передбачений в регіональних програмах також дуже низький. На практиці мають місце значні диспропорції у здійсненні фінансування за регіонами країни, в частині регіонів в окремі періоди взагалі не були затверджені відповідні обсяги коштів для реалізації заходів щодо підтримки малого підприємництва.

Значною мірою всі вищезазначені проблеми фінансового забезпечення малого підприємництва перебувають у залежності від кризових явищ, які мають місце у вітчизняній економіці. Проведення активних економічних реформ, стабільна політична ситуація, припинення військової агресії з боку Росії сприятимуть стабілізації і подальшому зростанню економіки, що в свою чергу, дасть можливість забезпечити в повному обсязі потенціал всіх складових фінансового забезпечення малого підприємництва в нашій державі.

Список літератури:

1. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm.
2. Третьякова О.В. Фінансове забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 – «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О.В. Третьякова. – К.: Вид-во «Наука», 2004. – 21 с.
3. Забаштанський М.М. Фінансове забезпечення комунальної сфери : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит» / М.М. Забаштанський. – Ірпінь, 2009. – 23 с.
4. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія) : навчальний посібник / В.М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
5. Державна регуляторна служба України / Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого і середнього підприємництва в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/3226>.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 року № 504-р «Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80>.
7. Офіційна статистика МСП в Україні: аналіз та пропозиції щодо вдосконалення // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lev.org.ua/ua/articles/pp_SME_statistics_2017.html.
8. Сирветник-Царій В.В. Сучасні реалії фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні / В.В. Сирветник-Царій // Економіка і суспільство. – 2016. – № 2. – С. 181–187 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/33.pdf.
9. Рубанов П.М. Альтернативне онлайн-фінансування для малого підприємництва : крос-країновий аналіз / П.М. Рубанов // Інтелект XXI. – 2017. – № 5. – С. 89–95 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2017/2017_5/17.pdf.
10. Національний банк України / Аналітичний звіт «Ділові очікування підприємств України за IV квартал 2017 року» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=62425254>.
11. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні : Закон України від 21 грудня 2000 № 2157-14 із змінами і доповненнями // Верховна Рада України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.
12. Кугій А.А. Структурний аналіз фінансового забезпечення малого підприємництва / А.А. Кугій, С.М. Сокотенюк // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2015. – № 12. – С. 238–245 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/45521>.
13. Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files//Projects/2015/LEV/2016-2017_ABCA_report_short.pdf.

Попович Д.В., Блыскун О.З.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Аннотация

Рассматриваются проблемные аспекты финансового обеспечения малого предпринимательства через самофинансирование, кредитование и внешнее финансирование. Доказано, что самофинансирование преобладает в финансовом обеспечении развития малого предпринимательства. Отдельно следует отметить, что фактическая структура источников формирования финансовых ресурсов для субъектов малого предпринимательства имеет свои особенности и определенные объективные ограничения в использовании. В целом, полнота финансового обеспечения малого бизнеса в значительной степени зависит от развития кредитования, в том числе альтернативных форм. Практика государственной финансовой поддержки свидетельствует, что объемы выделенных ресурсов недостаточны для получения желаемого экономического эффекта, негативную роль играет значительная часть теневой экономики и наличие коррупционных схем. **Ключевые слова:** малое предпринимательство, финансовое обеспечение, самофинансирование, кредитование, государственная финансовая поддержка.

Popovych D.V., Blyskun O.Z.

Lviv National University named after Ivan Franko

PROBLEMS OF FINANCIAL SUPPLY OF SMALL ENTERPRISE IN UKRAINE

Summary

The problematic aspects of financial support of small business through self-financing, lending and external financing are considered. It was investigated that self-financing predominates in the financial support of small business development. It should be noted separately that the actual structure of sources of financial resources for small businesses has its own peculiarities and certain objective restrictions in use. In general, the completeness of financial support for small businesses largely depends on the development of lending, including alternative forms. The practice of state financial support shows that the amount of allocated resources is insufficient to obtain the desired economic effect, a significant part of the shadow economy and the existence of corrupt schemes play a negative role.

Keywords: small business, financial security, self-financing, lending, state financial support.